

Людмила Васенко, Володимир Дубічинський, Оксана Кримець
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ФАХОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

© Васенко Л., Дубічинський В., Кримець О., 2008

Статтю присвячено проблемі навчання фахової української мови у вищих технічних навчальних закладах. Автори репрезентують навчальний посібник «Фахова українська мова», виданий 2008 року у видавництві «Центр навчальної літератури».

The article is dedicated to the problem of professional Ukrainian language in technical academies. The authors present their handbook «The Professional Ukrainian Language», which is printed in «The Centre of Educational Literature» publishing house in 2008.

В історії розвитку української наукової термінології спостерігаються періоди активної розбудови українських терміносистем і періоди спаду, що були зумовлені різними чинниками. Проте найпродуктивнішим вважають той період, що почався після законодавчого закріплення за українською мовою статусу державної.

Такий статус української мови надає їй нових функцій у суспільстві та поширює простір її функціонування на всю територію України.

Тому цілком зрозумілим є небайдуже ставлення з боку лінгвістів і фахівців різних галузей знання та діяльності до проблем подальшого розвитку української науково-технічної термінології. Починають досліджувати процеси становлення галузевих терміносистем (наприклад, економічної, електротехнічної, машинобудівної, металургійної, медичної, фізичної та ін.), розробляють державні стандарти на терміни та визначення понять, визначають підходи до процесів систематизації, уніфікації та кодифікації термінології, на численних наукових конференціях розглядають та обговорюють проблеми формування й функціонування української фахової термінології в галузях, що визначають рівень науково-технічного розвитку країни [1, с. 24, 25].

Крім того, на державну мову викладання перейшли вищі навчальні заклади. Саме зміна мови викладання порушує багато справ щодо добору матеріалу, способів і засобів навчання студентів фахової мови.

Мета цієї статті – розглянути деякі аспекти процесу навчання фахової мови студентів вищих технічних закладів на прикладі підготовленого кафедрою української, російської мов та прикладної лінгвістики Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» навчального посібника «Фахова українська мова», виданого 2008 року [2].

Кілька років тому Міністерство освіти і науки України запропонувало нову навчальну дисципліну «Українська мова за професійним спрямуванням» (замість дисципліни «Ділова українська мова»). Сьогодні вже видано цілу низку підручників і навчальних посібників, які призначено для майбутніх фахівців економічної, банківської, юридичної, фінансової галузей та управлінської діяльності [3; 4; 5; 6]. Ці посібники містять загальнотеоретичні відомості про мову і мовлення, види норм мови професійного спілкування, характеристику та вимоги до оформлення найуживаніших ділових документів.

Проте студентам вищих технічних закладів України бракує навчальних посібників, які б забезпечили комплексне знання термінології обраного фаху та допомогли б зорієнтуватися в основних термінознавчих поняттях і змінах, що сталися за останні роки в їх фахових терміносистемах [1, с. 25].

Актуальність цієї статті полягає у спробі проаналізувати можливі варіанти напрямків процесу навчання фахової мови у вищих технічних закладах, урахуваючи найсучасніші тенденції розвитку української науково-технічної термінології.

Для вирішення навчально-професійних завдань студенти вищих технічних закладів повинні мати навички та вміння щодо використання фахової мови.

Останнє можливо лише за умов засвоєння студентами особливостей наукового стилю державної мови та його різновидів. Саме за його допомогою науковці повідомляють про результати своїх досліджень, описують наукові теорії, обґрунтовують гіпотези, пояснюють певні явища, систематизують і класифікують нові знання про світ.

Обізнаність студентів у жанрах навчально-наукового та власне наукового підстилів допоможе їм у процесі здобуття нових знань і формування навичок і вмінь щодо аналітико-синтетичної трансформації науково-технічних текстів різних жанрів. Для цього студентів треба ознайомити з основними видами стандартних лексичних засобів фахової української мови. Ці засоби можна поділити на дві групи :

1) лексичні засоби, за допомогою яких структурно оформляють текст (наприклад, для структурного елемента «тема» вживають такі засоби: «стаття має назву...», «тема статті –...»; для структурного елемента «композиція» типовими є конструкції: «стаття починається з ...», «наприкінці статті ...»);

2) лексичні засоби, за допомогою яких можна передати зміст тексту під час складання реферату, анотації, виступу, статті тощо.

Для складання списку таких лексичних засобів для навчального посібника «Фахова українська мова» відібрано приклади зі статей Вісника «Проблеми української термінології» Львівської політехніки, виданого 2002 року [7]. їх було згруповано у дев'ять змістовних елементів :

- 1) опис попередніх джерел (наприклад, «з погляду ...»);
- 2) посилання на вже відому читачеві інформацію (наприклад, «відомо, що ...»);
- 3) авторська впевненість (наприклад, «безперечно, що ...»);
- 4) авторське припущення (наприклад, «можливо, що ...»);
- 5) наведення прикладів, фактів (наприклад, «іншим прикладом є ...»);
- 6) зв'язок з попередньою інформацією (наприклад, «ураховуючи вищезазначене,...»);
- 7) привернення уваги до інформації (наприклад, «важливим є також питання ...»);
- 8) узагальнення, підсумок, висновки (наприклад, «проведений аналіз дає змогу зробити такі висновки ...»);
- 9) логічна послідовність під час викладу інформації (наприклад, «таким чином, ...», «далі...»).

Таким чином, у посібнику студентам запропоновано найуживаніші мовні кліше сучасної фахової української мови.

На багатьох наукових конференціях із питань розбудови української науково-технічної термінології обговорювалися проблеми створення й вимог державних стандартів (В. Моргунюк, Р. Рожанківський та ін.) [8–11]. У навчальному посібнику «Фахова українська мова» наведено систему вимог ДСТУ 3966-2000 до стилю українських науково-технічних текстів. Вважаємо, що знання цих вимог полегшить для студентів процес сприймання й розуміння прочитаної або почутої інформації та впорядкує процес складання певних видів письмових робіт; наприклад, для позначення дії обов'язково вживати дієслова недоконаного виду, події – дієслова доконаного виду, наслідків дії – віддієслівні прикметники, дійових властивостей суб'єктів і об'єктів – віддієслівні прикметники тощо.

Останнім часом в українському мовознавстві посилюється інтерес до проблем створення частотних словників, для яких відбирають так звані базові слова, що вживаються в певних галузях знання найчастіше й становлять основу термінології цих галузей.

З метою ознайомлення студентів і подальшого опанування лексичного складу сучасного наукового мовлення відібрано для навчального посібника «Фахова українська мова» понад тисячу математичних, фізичних і технічних термінів із частотного словника Соломії Бук «3000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови» [12].

Ураховуючи те, що для науково-технічної термінології одним із характерних способів словотворення є аббревіація, у посібнику подано також короткий список аббревіатур із таких галузей: автоматизовані системи керування, інформатика та обчислювальна техніка, кібернетика, макро- і мікроелектроніка, математика, науки про Землю та Космос, радіотехніка, фізика тощо.

Як відомо, національні термінології є джерелами для майбутніх терміносистем.

Логічний зміст терміносистем певних галузей/підгалузей однаковий для всіх національних мов. Проте мовна форма – план вираження – має суто національний характер і залежить від словотворчих і метафоричних моделей певної мови. І тому процес засвоєння студентами науково-технічної термінології потребує спеціального навчання засад прикладного термінознавства.

У навчальному посібнику «Фахова українська мова» розглядаються такі термінознавчі поняття [13]:

- ◆ «термін»(мовний знак, що позначає поняття в певній галузі знання);
- ◆ «дефініція» (визначення наукового або технічного поняття);
- ◆ «терміноїд» (назва конкретного об'єкта або дії в певній галузі професійної діяльності);
- ◆ «терміноелемент» (частина слова: корінь, префікс, суфікс; символ; цифра; залежне слово в термінологічному словосполученні);
- ◆ «термінологія» (сукупність термінів, що склалася стихійно в певній галузі знання або діяльності);
- ◆ «терміносистема» (система термінів, що обслуговує наукову концепцію, наукову теорію певної галузі знання).

Крім того, посібник має допомогти студентам навчитися:

- 1) розрізняти поняття «термінологізація», «детермінологізація», «транстермінологізація»;
- 2) класифікувати терміни за словотворчими моделями української мови (кореневі, похідні, складні, термінологічні словосполучення, аббревіатури, терміни – символ-слова та терміни - моделе-слова);
- 3) визначати типи метафоризації загальноживаного слова під час термінотворення (за формою, за структурою, за функціями, за призначенням та ін.);
- 4) визначати варіанти запозичення нових термінів (повне/часткове запозичення, повна/часткова асиміляція, повне/часткове калькування, звичайне/описове перекладання);
- 5) відтворювати науково-технічні тексти, використовуючи у процесі перекладання різні види лексичних трансформацій (додавання, вилучення, заміни, конкретизація, генералізація, антонімічне перекладання тощо);
- 6) користуватися різними видами термінологічних словників й складати фрагменти словникової статті для термінологічного словника за обраним фахом;
- 7) редагувати науково-технічні тексти після комп'ютерного перекладання.

Набуті студентами знання з основ термінознавства допоможуть їм у майбутньому брати активну участь у процесах розбудови, уніфікації та стандартизації науково-технічної термінології у своєму фаховому середовищі.

Наприкінці посібника подано ДОДАТКИ.

ДОДАТОК 1 містить короткий перекладний науково-технічний словник, де наводять російські загальнонаукові й загальнотехнічні терміни та українські відповідники до них.

Одним із способів термінотворення є запозичення. Проте співвідношення національного й інтернаціонального завжди викликало і викликає жваві дискусії в будь-яких мовах. У сучасному світі нема жодної мови, що розвивалася б в абсолютній ізоляції. Взагалі, будь-яке сьгоднішнє досягнення в науці чи техніці в одній країні незабаром стає досягненням всієї людської цивілізації. У різні епохи різні мови були продуцентами наукової термінології. Протягом багатьох століть мовами науки вважали латинь та греку. Сьогодні терміноелементи греко-латинського походження є одним з джерел для побудови нових термінів і поповнення наукової термінології європейських мов.

Ці терміноелементи не належать до жодної з живих мов та є однаково чужими й одночасно рідними для будь-якої мови. Крім того, з них дуже легко створювати нові терміни [14, с. 113]. Тому у ДОДАТКУ 2 наведено значення основних терміноелементів грецького та латинського походження, відібраних зі словника іншомовних слів [15].

Таким чином, у процесі навчання фахової мови головну увагу треба приділяти проблемам засвоєння студентами особливостей наукового стилю української мови й цілеспрямованого та системного вивчення професійної лексики.

1. Симоненко Л. Нові підходи до розбудови української наукової термінології // *Українська термінологія і сучасність: Зб. наук, праць. – Вип. VI. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 21–26.*
2. Васенко Л. А., Дубічинський В. В., Кримець О. М. *Фахова українська мова : Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 272 с.*
3. Гуць М. В., Олійник І. Г., Ющук І. П. *Українська мова у професійному спілкуванні: Навчальний посібник. – К.: Міжнародна агенція «Веє2опе», 2004. – 336 с.*
4. Мацюк З., Станкевич Н. *Українська мова професійного спілкування: Навчальний посібник. – К.: Каравела, 2006. – 352 с.*
5. Михайлюк А. О. *Українська мова професійного спілкування: Навчальний посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 496 с.*
6. Мозговий В. І. *Українська мова у професійному спілкуванні: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 592 с.*
7. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. – 2002. – № 453. – С. 554.*
8. Моргунок В. *Про деякі вимоги до термінів, встановлені ДСТУ 3966-2000 // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. – 2002. – № 453. – С. 194–202.*
9. Моргунок В. *Застандартовані правила ділового та наукового стилю // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. – 2004. – № 503. – С. 75–81.*
10. Рожанківський Р. *Зведення правил унормування української фахової мови // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. – 2002. – № 453. – С. 203–210.*
11. Рожанківський Р. *Синтаксично-стилістичні вади сучасної фахової мови // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. – 2004. – № 503. – С. 14–20.*
12. Бук С. *3000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови / Наук. ред. Ф. С. Бацевич. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 192 с.*
13. Дубічинський В., Васенко Л., Кримець О. *Актуальні проблеми формування термінологічної компетенції студентів вищих технічних закладів // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. – 2004. – № 503. – С. 137–140.*
14. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. *Основи термінотворення. – К.: Видавничий дім «КМ Acadetia», 2000. – 218 с.*
15. *Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термін. словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.*